

Др. Драгољуб Јовановић
професор београдског универзитета

УНИВ. БИБЛИОТЕКА

И. бр. 110944

ЖАН ЖОРЕС

Седамдесет година од рођења. Педнаест година од смрти.

Београд, 1929.

Штампарија „БОЈКОВИЋ“ Поенкареова 15.

Цена 2 дин.

0

ЖАН ЖОРЖ

Прештампано из „Лешоанса Машине Српске.“ свеска за ошкobar 1929.

Жан Жорес

Када се, пре петнаест година, 4 августа 1914., кренуо париским улицама и булеварима погреб великог трибуна Жана Жореса, пошло је за ковчегом неколико стотина хиљада људи, који се нису могли помирити с мишљу да је за навек умукао глас једнога тако великог, неупоредивог говорника; и неколико сати после погреб, кад је покојник већ био у гробу, масе су као полуделе ишле улицама и викале: „живео Жорес!“ Када је, за време Светскога Рата, убица Жоресов од суда ослобођен и пуштен као невин, — јер се нашло да је убиство извршио у стању узбуђења и из љубави према отаџбини, — тада се такође могло видети на париским улицама непрегледно море радника, радница и у опште грађанског света, које се таласало под узвицима; „Жорес! Жорес!“. Приликом прославе десетогодишњице од смрти Жоресове, 1925. године у Паризу је поворка ишла три и по сата а за козчегом пратило је Жоресово тело у Пантеон пола милиона људи. Ношен је Жорес у Пантеон, где леже најзаслужнији Французи, да се тамо придружи телима Русоа, Волтера, Емила Золе, и да припреми место где ће једнога дана доћи тело Анатола Франса. Тога дана, поново је гомила узбурканог света пошла улицама и викала „живео!“ човеку који је био мртав већ десет година. У толикој мери само име Жоресово буди живт, крепи енергије, отвара нове наде. Велика француска песникиња, гђа де Ноај, била је позвана о десетогодишњици да у једном часопису напише нешто о великану, како су то учинили многи други писци и политичари француски, и она је као одговор послала ове редове: „Већ више недеља сам болесна, и нисам написала ни једног ретка, чак ни једно писмо, али име Жана Жореса има неисцрпну моћ да пробуди утрнули живот. Сама та три слога улевју мени сву храброст, одважност и љубав који су покретали његову величанствену личност.“

1

Жан Жорес родио се 3. септембра 1859. године, на светлом и топлим југу Француске, у варошици Кастр (Castres), у једној покрајини која је Француској демократији, нарочито при крају 19. века, дала много великих људи, политичара првога реда, нарочито одличних, говорника. Та област је дала осим тога — и Француској и човечанству — неколико великих мислилаца, као што су Гизо, Огист Конт, Риварол, и једног музичара као што је Енгр (Ingres). Та област

задахнута још из Средњег Века демократским идејама, отаџбина је данас оних радника који су на својим рукама однели Жоресово тело у Пантеон, као што је била отаџбина оних слободних муниципалних република из 11 и 12 века и оних бунтовних верских секти, чувених албигојаца (наших богумила), који су устали против ауторитета Папе и католичке цркве. Она је отаџбина, најзад, читаве једне вековне борбе за слободу, борбе која данас Југ Француске претвара у тврђаву демократије. У тој области живи помешано више раса, и та је мешавина тако срећна, да је становништво још и данас живо, вредно и свима талентима обдарено. Историска љубав за слободу, која се ту гаји вековима, дала је и данас даје сјајну литературу љубави, поезије и слободарске политичке мисли.

Одрастао у ситно - буржоаској кући, Жорес је нарочито претрпео утицај своје матере, утицај њене интелигенције, финоће и доброте. Жорес, и ако васпитан у породици која није била далеко од културе, и ако варошко дете, остао је вечито како он сам каже, „образовани сељак“, или генијални сељак, како кажу његови каснији биографи. Никад није прекидао везу са народом, сељачким и радничким. Није било већега задовољства за њега него да пође пољем да разговара са сељацима, да се меша међу раднике, да са њима пева песме Природи коју је тако мистично волео и тако лирички опевао, да пева дивне химне Раду, који је заједно са Золом на звао Богом модернога човечанства. У школи је увек био први ђак, побирајући све награде из свих предмета. Њега већ у првим разредима гимназије запажа један инспектор Министарства Просвете, који статра за своју дужност да га доведе на студије у Париз. И одиста, Жорес долази у париске лицеје, ту се одликује, и у својој 19 години улази у највећу француску школску установу *Ecole Normale Supérieure*. Одатле излази 1881 год., у истој генерацији у којој је био филозоф Бергсон. По свршетку ове највеће школе, он одлази у своје родно место да буде професор гимназије. Млад човек, пун одушевљења и идеализма, пун велике љубави према филозофији коју је предавао, он је исто тако пун симпатије за децу коју је учио. Али његов геније није могао мировати, и он улази у политичку борбу: интересује се најпре пословима општине, постаје општински одборник, и за тим кмет. Три до четири године касније, Жорес се кандидује на законодавним изборима и бива изабран за народног посланика: било му је онда 25 година.

У Паризу, он игра у Парламенту најпре прилично скромну улогу, ма да се знало за његову речитост и ма да је његов први говор био

очекиван са великим нестрпљењем. Ипак, тај говор и његови исгупи у почетку нису дали оно што је обећавао. „Када сам ушао у Парламенат, каже Жорес, имао сам утисак као да тек излазим из гимназије, јер сва моја теориска знања нису била довољна: требало је да учим књигу живота“. Он много чита, у Парламенту непрестано слуша, прати све што се каже и ради, разговара са најскромнијим људима, — најрадије са новинарима, чак и најмлађим, — и распитује се о свему, тражи свачије мишљење, обавештава се. У исто време он своје говоре солидно припрема. Треба рећи да се Жорес — за кога се рекло да је можда био највећи говорник свих времена — никада није ослањао на свој природни дар, него је налазио да сваки говор треба пажљиво припремити, често пута радом од осам дана. Као и сви француски оратори, — као Пол Дешанел, као Поенкаре, као Вивијани, — Жорес скоро никад не импровизира: он своје говоре најчешће пише, али их никад не чита.

Тучен на изборима 1883, он се враћа на универзитет, где је изабран за доцента и затим за професора, пошто је дао две докторске тезе из чисте филозофије, једну о *Реалности видљивог света*, другу, на латинском језику, о историји социјализма у Немачкој. Спремајући своје тезе, Жорес сваке суботе објашњава по један одељак из њих радницима и грађанима из места. Он ту даје простим језиком суштину свога научног рада, и на тај начин мало по мало осваја симпатије целе вароши. У исто време, он сарађује на највећем провинцијском листу, на *Тулској Делети*. Његови чланци из тога доба, као и сви каснији, јесу прави модели новинарског писања. 1893 он улази опет у Парламенат; 1898. је поново тучен, а 1902. враћа се, и од тада је биран до краја свога живота. У почетку више радикал него социјалист, он убрзо постаје један од шефова а затим прави шеф социјалистичке партије, и један од најугицајнијих људи у Парламенту. Жорес необично енергично учествује у раскривању чувене панамске афере; он води борбу против буланжизма, — против онога генерала који је на белом коњу хтео да освоји Париз, као што је други један, не генерал, пре неколико година освојио Рим. Велика је заслуга Жоресова што до тога није дошло, као што је велика заслуга његова што је одбрањен Драјфус. Сав свој говорнички дар и способност убеђивања заложиио је он за овога Јеврејина капетана који је неправедно осуђен, чији је процес ревидиран и који је најзад проглашен за невини. Са Емилом Золом, Анатолом Франсом и другим француским демократима, Жорес је тражио да истина победи и да један човек не буде кажњен без кривице. Док су не-

гови другови из партије сматрали да су то све „буржоаска посла“, и да треба оставити буржује да се међу собом кољу, Жорес је, против целе своје партије, стао на страну Драјфуса и извојевао његово ослобођење. Он устаје против француске најезде у Мароку, и бори се најжешће против увођења трогодишњег рока у војсци. То је било време када је скоро цела јавност скочила на њега и назвала га издајником отаџбине и немачким шпијуном. Да би доказао својим противницима да он са више разумевања него т зв. патриоти мисли о одбрани земље, Жорес посвећује своје најбоље године раду на једној студији о *Новој Војсци*, студији која је изазвала диљење свих војничких кругова у свету, и где Жорес излаже своје мисли о томе како треба организовати једну модерну војску.

У Парламенту, Жорес је редован посетилац. Он одлази на седнице и пре подне, када се скоро ништа не ради, и по подне, када се воде најжучније дискусије. Он учествује у дебатама, разговара у кулоарима, нарочито са новинарима, ради у неколико одбора У архиви француске Скупштине остао је велики број његових дубоких студија о аграрним и просветним питањима, о стварима спољне политике, као и о другим различитим ресорима. Исто тако он управља тактиком парламентарне борбе, као вођ социјалистичке партије и целе демократске левице. Он не престаје бит новинар: свакога дана пише по један чланак, а 1904. године постаје директор највећег социјалистичког листа, који је сам основао и назвао *l'Humanité*. Жоресови чланци, кратки - 30-50 редака — јесу ремек-дела журналистике. Он их је смичљао цело по подне, од два сата до увече. За време целе скупштинске седнице, он би окретао у глави свој чланак, и у разговорима би се старао да идеје које ће сутра изнети огледа најпре на лицима својих саговорника: онај фини дух атички и латински, који уноси у своје чланке, најпре би окушао на присутнима. О својим идејама разговарао би с пријатељима, са противницима, са новинарима, у Парламенту, на улици, у кући, и увек гледао како се прима његово мишљење, слушао против-разлоге које наводе други, и тако претресао и пречистио у разговору свако питање, да у вече, када дође у редакцију, за неколико минута напише свој чланак у сред бурних и хучних разговора.

Кад није био у парламенту, Жорес је користио прилику да ради на једном великом делу које би чинило с једне стране историју Француске и с друге стране предлог за уређење нове државе. Једно је имало да буде „социјалистичка историја Француске“ а друго „социјалистичка Француска“. Некога дана, када је завршавао коју главу

из Француске револуције, осетио би потребу да пише у самом Парламенту, и ако је ту био велики разговор и бурна дебата: то му ништа није сметало, јер је његова мисао била далеко, у револуционарној бури. Жорес је неговао своје односе са иностраним светом не напуштајући листове и часописе у земљи. Он је у једном моменту председник одбора за издавање докумената из Револуције, а неколико година је председник француског Парламента. Његово дело из историје названо је „социјалистичком историјом Француске“. Тај наслов је погрешан, он је несрећан, јер та историја није пристрасна, како би се могло мислити, него права научна историја Француске Револуције и историја земље све до Рата. Он је узео да сам напише историју Конституанте, Законодавне Скупштине и Конвента. Исто тако он је узео да опише француско - немачки рат од 1870—71. год, Остале делове поверио је другим сарадницима. Свој историски да Жорес је показао већ у својој латинској тези о историји немачког социјализма као и доцније у своме делу *Нова Војска*. Сваку своју студију он пропраћа великим историским погледом, као што сваку мисао пројичира у историском профилу. У самој историји Француске Жорес је показао чудесну непристрасност, која је непојмљива код једнога политичара и партиског човека.

Као теоретичар и доктринар, Жорес побија бајку о томе да је социјализам деструктиван, да он само критикује и руши. Зато Жорес предузима једно велико конструктивно дело. Он покушава да изради читав један план за реформу данашњег друштва, како у економском тако и у културном погледу. Од своје замисли он је остварио само један део: описао је Нову Војску. После тога је требало да дође Нова Дипломатија, Унутарашња организација Француске, Административна децентрализација, укидање Сената, физичко и умно Образовање. Као да је предвиђао да неће стићи да заврши цело своје дело, Жорес већ у *Новој Војсци* лаје у главним потезима решење свих ових питања, тако да то дело представља неку врсту социјалистичке енциклопедије. Журио је Жорес да изрази целу своју мисао, као да је предосећао да му безумље једнога злочинца неће допустити да развије све своје реформе. Тако је *Нова Војска* у ствари његов политички тестамент: у тој књизи од 700 страна успео је да сажме целу своју доктрину.

Богат знањем као ретко ко у његово доба, Жорес никако не престаје да буде страстан читач: књига је његова највећа забава најбољи одмор од бурног живота и борбе. Као што се у младости бавио књижевношћу и критиком, филозофијом и писањем песама, тако

до краја свога живота не престаје да се занима свима родовима науке и уметности. На свима европским језицима он чита све што му до руку дође и што може хранити његов свестрани геније. Што је нарочито занимљиво, он никада не напушта класике. Анатол Франс прича да га је више пута затицао како у сред најжучнијих политичких борби чита на грчком језику, Еврипида и Есхила. Његов друг Леви Брил, професор на Сорбони налазио га како чита Virgiliја на латинском језику, *Илијаду* и *Одисеју* на грчком. Увек отворен за све што је ново, он се интересује свима новинама из науке. Последњих година осетио је да његово знање из енглеског није довољно да би лако читао Шекспира у оригиналу: зато савлађује тај језик. Путујући у Јужну Америку — чувен је тај његов триумфални поход! — он је научио шпански и португалски, и читао је у тексту Сервантеса и Камоенса. Сва та знања нису му сметала да остане свеж као дете, и да се свему радује ведро и невинно. непријатељи су говорили како је његов кабинет за рад застрт „тешком свилом која умире“, а један његов пријатељ, Густав Тери, директор листа *l'Oeuvre*, отишао је да види на лицу места те „виле које умиру“ на његовим зидовима, и каже да не само што није нашао никакве свиле, него чак ништа што задржава око, ни једног уметничког предмета, ни једног цвета, чак ни Спинозине луле. Све је голо и изгледа као ђачка соба у којој је Жорес спремао свој професорски испит. Тери описује тај кабинет за рад: „Жоресова соба личи на какав хамбар или голубињак. Књиге, брошуре, разне хартије прекривају сваки део простора. Сто, стара пробушена фотеља, старе столице, све је претрпано књигама и новинама. То је права слика савршенога нереда. Жорес није успевао да ми нађе књигу коју сам му тражио али је увек знао да ми покаже страну и ред где се налази једна мисао“. Савршен неред у његовој соби, али савршен ред је био у његовој глави. Ту су се груписавале, по својој важности, — једна старија од друге, једна виша од друге, — његове мисли, водиље његове акције.

II

Богатство идеја није сметало Жоресу да има *јединствену мисао*. Јединство Жоресове мисли, — то је оно што највише пада у очи код тога реткога човека, који се бавио толиким идеалима. То јединство мисли садржано је у двама речима: *социјални прогрес*. За Жореса, идеја социјалног прогреса рашчлањује се у две под-идеје: *социјализам* и *мир*. Жорес је пре свега и изнад свега поборник социјализма и апостол мира

Остварење *социјалистичког идеала* за Жореса значи: да се омогући свима људима пун људски живот, да се сви људи приведу потпуној човечности. Циљ Жоресова живота, то је у исто време главни задатак социјализма: остварити потпуног човека. Тај задатак има два дела, један материјални и један духовни, спиритуални. У материјалном делу, треба од људи отклонити беду и сва зла која из ње произлазе. Треба све људе ослободити свакодневних брига, брига о томе шта ће јести, да ли ће имати кров над главом и да ли ће се моћи обући. Док се то не постигне, нема спиритуалног живота. Други, већи посао, који Жореса нарочито интересује, јесте духовни део социјалистичког програма, а то је: довести све људе у тесан додир са најлепшим тековинама које су нам оставили прошли векови, оспособити све људе да учествују у стварностима вишега реда, у плодовима науке, филозофије и уметности. Треба, другим речима, довести све људе у везу са тајанственим принципима општег бивања, оспособити их да посматрају природу и да је разумеју, и најзад подићи све људе до осећања солидарности. Тако ће они бити без мржње, бес расне, националне, верске и класне мржње. Све то већ постоји, али је то данас привилегија само неких људи једне малобројне елите. Од свих људи начинити такву елиту, — то је програм социјализма. Зацело, људи су неједнаки као што су несавршени. Али они сваким даном постају све савршенији и све способнији да приме науку данас намењену једној елити. Најглавнија је ствар савладати материјализам који нас окружује. Нас притискује материја, — тешкоће материјалнога живота, — и ми се материје морамо ослободити, да би смо дошли до чисте духовности.

Има ли племенитијег идеала од идеала једнога друштва, где ће Рад бити суверен, где неће бити исисавања ни притиска човека над човеком, где ће напор свију бити слободан у општој хармонији и где ће друштвена својина бити основа и гаранција индивидуалног развијања људи? Друштвена својина, рад, развијена индивидуа — то су вредности које Жорес ставља изнад свих других. Рад треба да престане бити кулук; рад треба да постане радост човека. Више пута у своме животу Жорес је писао химне радости, као што су Шилер и Бетовн писали од радости.

Али он није само сањалица, он није само визионар једнога далекога идеала и пророк будућег друштва. Он улази у акци у да своје идеале оствари. Жорес, проповедник солидарности и хармоније, улази у љуту борбу класа, зато што зна да је та борба средство за остварење његових идеала. Али, иако је присталица борбе класа, он истиче

један принцип који други теоретичари класне борбе занемарују То је принцип правде, социјалне правде. „Када погледам, каже Жорес, уназад на двадесет година своје акције, немам ништа себи да пребацим, не могу наћи ни једне противречности“. Одиста, цела његова акција јесте једна права линија, као што је његова мисао јединствена. Он није суви доктринар који остварује једну идеју, прихваћену из личних разлога, или из слепог фанатизма. Жоресов пут није крута права линија. И ако стоји чврсто на принципима, тактика је еластична. Прави марксисте предвиђају организацију целокупног пролетаријата и његово оспособљавање за револуцију. Жоресова тактика претпоставља да се стање радничке класе без прекида поправља, путем реформација и поступним освајањем, и он одбацује принцип „све или ништа“. Он мисли да се револуција може вршити непрекидном еволуцијом. Реформе по њему нису само мелем да се ублаже патње, није то само лек који убризгавамо да не бисмо осетили бол: то је средство помоћу кога се људи и друштво припремају за социјализам. Реформа, то је у ствари „сејање социјалистичког семена у капиталистичку земљу“.

Жорес исповеда, — и то је његова основна идеја, — тако звани *органски реформизам*. Он остварује Платонову замисао о филозофији која би управљала државом и чији принципи изражавају будућност али се руководе догађајима у садашњости. Жоресов социјализам, то је социјализам живих људи који раде: радника, сељака и ситних сопственика. Тај социјализам само довршава дело републике, употпуњује демократију. Да би демократија била потпуна, каже Жорес, потребан је републикански облик. Али да би република била права, сна треба да буде социјална. Логичан развитак републиканске идеје јесте социјализам. „Ако хоћете да будете логични, поручује он републиканцима, ви морате бити социјалисти“.

У самој својој партији Жорес је имао другова који су мислили друкчије. Жил Гед, који је био најчистији марксист у социјалистичким редовима, пита Жореса: али када ће се социјализам остварити ако се буде ишло легалним путем? Жорес одговара: „Прошло је време када су се могле изводити насилне револуције и када се побуном и барикадама могао освојити један свет.“ Занимљиво је како је Жорес, много година пре револуције у Русији, на неки начин унапред критиковао бољшевичке методе. „Једна револуционарна мањина, каже он, ма како била интелигентна и енергична, није довољна бар у модерним друштвима, да изврши револуцију. Потребна је помоћ, потребан је пристанак већине, огромне већине народа.“ Бојећи

се да ће неки проповедници насилне револуције изазвати социјални покрет пре времена, Жорес узвикује: „било би лудо, било би издајнички, кад би се у часу духовног робовања преко ноћи бацило семе будућности.“

И ако је у социјалистичка схватања уносио нове елементе, које нису сви примали, Жорес није хтео да напуни партију, није хтео да је цера, и био је присталица јединства. Идеју јединства радничког покрета он је један од првих проширио и на друге делове раднога народа. Он сматра да индустријски пролетаријат треба и мора да буде основ социјалистичког покрета, али у тај покрет треба да буду увучени и сељаци и ситни сопственици. Индустријски пролетаријат је центар, али он сам никада не може остварити идеал социјализма док не придобије сељаштво. Он тражи остварење социјализма кроз републику и демократију, а ове се не могу замислити без широких слојева сељачких и ситно - сопственичких маса.

Други Жоресов идеал јесте *мир*. Као што је у филозофском погледу социјалист, тако је у друштвеном погледу интернационалист. Поред његове акције за укидање материјалне беде и за остварење духовности, најважнија је његова акција за мир у свету. Нема трајног прогреса, нема ефикасног рада у једној земљи док та земља не буде заклоњена од насиља које може доћи од рата. Он није веровао у теорију по којој рат може бити спасоносан за радничку класу, на тај начин што оспособљава слабе и диже нејаке, ни у теорију да је рат најбоља прилика да се покаже храброст. Свима онима који славе рат, Жорес одговара да у модерно доба храброст мора тражити друге облике него што је рат. Ту идеју он развија у своме говору ђацима *Шта је то храброст*. Једном речи, Жорес не признаје васпитну и социјалну улогу рата. Он тражи да људи живе у миру и да тако у свету остваре оно јединство које је он са својим друговима остваривао у социјалистичкој партији. Различити смо, али нам је идеал исти: останимо, дакле, заједно и боримо се допуњујући се.

Његова идеја јединства проширује се и даље. Сам универзум, сама васиона није за њега ништа друго но велика козмичка демократија. Али, ако је Жорес интернационалист, то не значи да он не воли своју земљу. Он је „своју земљу волео бесно“, као Прудон, и он одлучно сдбија формулу која се налази у *Комунистичком Манифесту*, да „радници немају отаџбине“. Он каже: нације постоје; то су стварна, жива бића; о њима се мора водити рачуна. Социјализам се не одваја од живота, и зато се не сме одвајати од нације. Људско јединство ће се остварити у хармонији различитости. Не треба

укинути отаџбине, већ љубав према отаџбини треба оплеменити. Чувена је његова мисао: мало интернационализма смета патриотизму, као што мало патриотизма смета интернационализму, али ко много воли своју отаџбину може бити интернационалист, и ко је искрен интернационалист воли своју домовину. „Ново човечанство биће богато и живо само тако јак се оригиналност сваког народа продужи у општој хармонији и ако све отаџбине заструје на општој човечанској лири.“

Жорес се није задовољио проповедањем мира, као што му није било доста да верује у социјализам. Он је сматрао да, као и социјализам, мир није само сан будућности, већ да се још данас може остварити. Видели смо, међутим да се мир није остварио, и да је Жорес био прва жртва рата. Али он је погинуо као апостол мира, трудећи се да избегне рат. По ортодоксној социјалистичкој доктрини не може бити мира све дотле док постоји капитализам. Жорес је пак веровао да је мир и пре тога могућан и мислио је да ће се рат у Европи избећи. Наиван као што је био, Жорес је до последњег свег даха веровао у мир. 29. јула, два дана пред своју смрт, он одржава у Брислу свој последњи говор, и покушава да упути апел побеснелом човечанству, да му каже реч мудрости. Два дана касније он је у Паризу, даје свој чланак у штампу, и неколико тренутака после, док је вечерао са својим пријатељима у једном ресторану, бива убијен из револвера, док гледа слику деце једнога свога друга.

Чим је пао највећи противник рата, рат је избио. Као да је фаталност чекала да нестане онога који се највише бојао рата, па да се отворе чељуси страшнога вулкана. Жорес је био до краја против рата, као што је до краја био социјалист. И ту се огледа јединство његове мисли. За њега, социјализам и рат су два крвна непријатеља који један другога искључују: или ће социјализам убити рат или рат мора убити социјализам. Ако је веровао у мир до последњег тренутка, то је зато што је био социјалист, што је веровао у социјализам.

III

Да видимо како се у целини представља личност Жоресова. Зашто су онолики људи у три маха пошли у масама за његовим ковчегом, иако га често нису познавали, иако су о њему врло мало знали? Жорес је био филозоф, и његови списи нису могли доћи до најшире публике. Он је био сјајан писац, одличан историчар, расни политичар, неупоредив говорник, али ни једна од тих особина није довољна сама за себе да објасни славу коју је имао. Филозофа, пи-

саца, политичара, говорника било је још. Али код Жореса све те особине биле су скупљене заједно. Он је био један од оних великих духова какве историја даје врло ретко, и који се рађају само једанпут у сто година. По својој природи и по своме духовном образу он је био врло сложен. Његово велико знање, његова фина култура његова мисаона величина често су му сметали да се снађе у догађајима и међу људима. Он је често оклевао баш за то што је много знао. Његова морална личност сметала му је да буде шеф. Није могао да живи само за своју партију, јер је живео за цело човечанство. Он је показао пут који води идеалу, али његова бесмртна величина је у томе што је и сам пошао тим путем.

У тежњи да оствари социјалну правду с једне, и мир међу народима с друге стране, човечанство корача врло мучно, дави се и гуши у својим тегобама. Оно није свесно циља који има пред собом. Велика је заслуга Жоресова што је у доба мржње, класне неједнакости, стварања нових привилегија чим су старе биле умрле, прокламовао нужност социјалне правде. Његова је заслуга што је у време када се ратна фурија била разбеснела међу народима, 1914. године, постигао глас у корист мира, и што је са френезијом тражио да се мир одржи по сваку цену. Жорес није био од оних људи за које се каже да је њихова снага у томе да мрзе људе, да презиру оне са којима раде. Жорес је волео људе. Он је радио с њима и говорио им са одушевљењем, са искреношћу, и целим својим бићем. То су осетиле народне масе и виделе у њему човека који тумачи њихове најдубље жеље. Социјална правда и мир,—то су два идеала који се налазе у дубини свих скромних и простих душа, као што се оне појављују на површини највиших духовз. Жорес је, и ако крајње образован, инстинктивно осећао расположење маса и имао њихову интуицију правде и њихову љубав према миру. Отуда њему храброст да се, при уласку у јавни живот, истакне у Дајфусовој афери, и да од полова и судија који су изгубили главу спасава част Правде. Отуда он, при крају живота, иступа као директор људске савести у предвечерје Светскога Рата и показује путеве ^уМира којима човечанство кад-тад мора поћи.

У чему је снага Жоресова? Које су слабости његове?

Жорес је зацело имао знања као ретко ко од његових савременика: био је један богат енциклопедистички дух. Он је затим имао моћ разумевања која га је оспособљавала да схвати најфиније ствари, да зађе у последње кутове људске душе, да докучи људску симпатију, да разуме људе, да их воли и да их води. Као што рет-

ко бива код политичара, он је имао широку филозофску културу. Његов моћан синтетички дух видео је свуда исту манифестацију, и у обичним, свакодневним политичким акцијама назирао остварење једног истог идеала, идеала мира и социјалне правде. Пребацивало се Жоресу да је одвише учен и компликован за радничке масе, и да те људе морају водити вођи много простији, одсечени од једног комада, који имају једноставне погледе и који своја схватања не замршавају са филозофијом регилије и литературе. (Одиста, Жорес је, и ако атеист, веровао да ће једнога дана доћи до обнове религиозног осећања, када се буде скинуло са дневнога реда питање материјалне беде.) Налазили су да он није довољно прецизан и конкретан, и да масе не могу поћи за њим. Показало се, међутим, сасвим противно: Жореса су масе врло добро разумеле, можда зато што је радничка класа у Француској необично интелигентна, а можда и зато што је Жорес био у интимном додиру са најтајнијим тежњама обичне људске душе, са тежњама правде и мира.

Разумљиво, Жорес је имао и слабости. Тај човек, тако снажан умно, тако велики говорник, имао је недостатак који су му сметали да буде реалист и државник. На тај начин одговарамо и на питање шта би било да је Жорес остао у животу за време рата и после. Пре свега, мора му се пребацити да је одвише знао: један политичар није смео толико знати. Затим, његова способност да све разуме такође му је сметала. Пошто је све разумевао, он није имао страсти, није мрзео никога, био је неспособан за зло. Међутим наша људска раса још није тако савршена да се може радити без зла, да се људи могу гурати напред а да један другоме не чине на зло. Био је, најзад, одвећ добар, одвећ хуман, и није случајно да је своме листу дао име које у исто време значи Човечанство и Човечност: l'Humanité. Његова превелика доброта онеспособљавала га је за борбу, нарочито у времену какво је било његово и какво је наше. Велики идеалист, он је стварност увек улепшавао. Наиван човек до краја, он је дрхтао од помисли на рат. Никада мање реалан човек, каже један његов биограф, није писао о реалности видљивог света. Он као да је осећао да није за рат, за велика времена као што су ратови и револуције. Човечанство може и треба да корача и напредује, вели он, али нека то буде без патње, без крви и без великих потреса. Као историчар Француске Револуције, он је са највећом симпатијом описао човека који је највише личио на њега, Дантона, јер се и овај гнушао насиља. „То је човек, каже Жорес, који је у најватренијој акцији успевао да остане племенит и достојанствен.“ Робеспјера сма-

тра за првосвештеника Революције, али га не воли, као ни Марата, кога је назвао „грубим хирургом“. Жорес не воли хирурге, ни друштвене ни личне, па не би волео ни Лењина, који није презао од тога да сатре милионе људи да би остварио свој идеал. Жорес није увиђао да за велике промене и замашне реформе често требају читаве касапске операције. Жорес је човек једног будућег доба, човек једне високо цивилизоване средине, какве данас нема.

Његова наивност сметала му је да предвиди рат. Али, његов пророчки дух отворио му је поглед у последице рата. „Из једног европског рата може да искрсне револуција, каже он, и владајуће класе добро би учиниле да о томе поведу рачуна. Али из њега може да изиђе исто тако, за један дуг период времена, читав једин низ контра-револуционарних криза, бесне реакције, очајног национализма, загушљиве диктатуре, чудовишног милитаризма, дуга серија назадних насиља и ниских мржња, кажњавања и поробљавања. А ми, ми не желимо да играмо ту варварску коцку, ми нећемо да излажемо опасностима овога крвавог случаја сигурност сталног ослобођавања пролетера, сигурност правичне самоуправе коју свима народима, свима деловима народа, обезбеђује пуна победа социјалистичке европске демократије.“

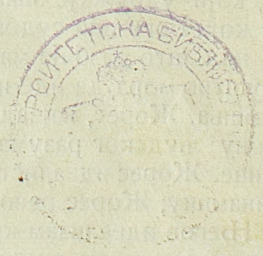
До рата је дошло одмах после Жоресове смрти. Рат је донео много све оне последице које је Жорес предвидео. Али он је у великој мери оправдао и супротно схватање, схватање Жила Геда, који је још 1885. године рекао да је рат „плодан за социјализам“. Догађаји су показали: требало је Русија буде тучена у рату па да се ослободи од царизма и да изиђе на широки друм демократије.

* * *

На крају можемо, поред ово неколико резерва које смо учинили, извући оно што би се назвало *Жоресов наука*. Он изнад свега ставља васпитање народа и његово оспособљавање за виши духовни живот. Он проповеда најчистију љубав према својој земљи, која не спречава да се тражи мир међу народима и њихов савез. Жорес препоручује и практикује трајну и дубоку везу између интелигенције и народа. Он оличава тип модерног политичара, који удружује знање и поштенје. Ослобођава нас верскога фанатизма, који Богу или судбини оставља да уређују ствари, управљају људима, као што разбија марксистички фатализам, који предвиђа ток којим друштво мора да иде и одузима човеку право да својом вољом тај ток мења. Жорес, најзад, проповеда да се стварност може потчинити закону људског разума, и на тај начин човека чини господарем своје судбине. Жорес идеалист проповеда акцију; Жорес философ практикује динамику; Жорес револуционар спроводи социјализам путем рефорама. Његов идеализам кристалише се у акцију, и зато га можемо назвати проповедником *активнога идеализма*. Као прави народни човек, као социјални радник, као културан и поштен политичар, као борац за потпуно човечанство, као моралност и апостол мира међу народима, — Жорес представља идеалног учитеља енергије.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is mirrored and mostly obscured by the paper's texture and wrinkles.

Small white rectangular fragments with faint markings, possibly remnants of labels or tape.

Additional faint, illegible text visible at the bottom of the page, continuing the bleed-through from the reverse side.